

PREVENCE HROU

Hledání řešení problémů prostřednictvím interaktivních divadelních představení

Říká se, že pokud někdo tvrdí, že v jeho škole šikana mezi žáky neexistuje, jen o ní neví, nebo se snaží problém marginalizovat. A kdyby byla problémem „jen“ běžná šikana, bylo by to ještě dobré. Její chapadla vrostla do virtuálního prostoru, konečně i sexting, tedy rozesílání sexuálně explicitních zpráv nebo obrázků, je svým způsobem forma šikany. Kromě toho se učitelé musejí vyrovnávat s příčinami a následky lhaní nebo si třeba všimnout i rozvoje poruch příjmu potravy.

zahrát své role tak, aby vyhověli požadavkům diváků. Zároveň je možné, aby divák zkusil zahrát roli lépe nebo prostě tak, jak by se zachoval v dané situaci,” popisuje metodu wikipedie.

„Je to forma interakce, která podle našich zkušeností (začínali jsme v roce 2009) může děti významně ovlivňovat,” poznamenává J. Rosenová. V současnosti Divadelta nabízí na sedmáct různých témat pro děti a žáky různého věku. „Vycházíme

Než řešit následky těchto problémů je pochopitelně lepší jim předcházet. Právě to nesou na svých bedrech metodici prevence – poradenští i jejich kolegové ve školách. Při řešení problémů, ve kterých může pomoci primární prevence rizikového chování, obvykle spolupracují s řadou externích organizací, které nabízejí přehrášek akcí od standardních přednášek, diskuzních setkání, zážitkových akcí až třeba k interaktivním divadelním představením ve školách.

Dvouoboroví klauni

Právě poslední neobvyklý a velmi dobře hodnocený model primární prevence poskytuje školám spolek Divadelta. Jde o společenství osmi aktérů, kteří obvykle vystudovali DAMU a využívají pro svoji aktivitu i pedagogické (a terapeutické) vzdělání. Umělecká ředitelka spolku Jitka Rosenová (sama je speciální pedagožka a absolventka katedry výchovné dramatiky DAMU) vyzdvihuje zkušenosti většiny kolegů z práce zdravotních klaunů.

„Všichni jsme dvouoboroví, což je podle mého důležité. S kolegy, se kterými jsme pak zakládali Divadelta, jsme se potkali při studiu na DAMU, důležité právě bylo, že jsme za sebou všichni měli pedagogickou zkušenost a pedagogické vzdělání. Konečně – divadlo ve výchově bylo mým cílem, chtěla jsem tak navázat na předchozí aktivity, kdy jsme divadelní formou seznamovali děti s příběhy z bible. Skutečnost, že větší část našeho týmu pracuje také jako zdravotní klauni, měla pro další směřování naší skupiny velký význam. Je to práce, která předpokládá znalosti psychologie, velkou dávku empatie, schopnost improvizace,” říká J. Rosenová. A když se pak v rámci studia setkali s „divadlem utlačovaných”, řekli si – to by mohlo být ono.

Začalo to v Brazílii

Wikipedie o Divadle utlačovaných nebo také o Divadle Fórum, které z něho vychází, píše, že jde o typ divadla, jehož zakladatelem je brazilský divadelní režisér

Opilá Martina si nechce nechat poradit od kamarádky. Z programu *Povím ti svůj příběh* (kam alkohol posouvá hranice chování).

Augusto Boal (1931–2009). Tato forma představení využívá zapojení diváků i jako herců s možností děj zastavit a změnit. A. Boal se původně zaměřoval především na politická témata, obrátil se na publikum v sociálně slabých skupinách. „Po jednom vystoupení se silně revolučním tónem byl vyzván jedním vesníčanem, aby se připojil k ozbrojenému odporu. Boal si uvědomil, že předkládá svým divákům řešení, která by on sám v jejich situaci nevolil. Od té doby předkládal svým divákům především otevřené problémy. Později umožnil divákovi vstup na pódium. Svoji metodu nazval Divadlo Fórum. Základem této metody je krátký, zpravidla otevřený příběh. Téma je silně problémové a má za cíl vzbudit negativní reakci. Příběh předkládá nekorektní vztahy a chybné postoje. Moderátor poté oznámí, že se příběh bude hrát znovu. Diváci mají možnost se přihlásit a navrhnout jednotlivým postavám, co by měly udělat jinak. Herci se pak pokusí

z toho, co školy potřebují, o co si řeknou. Prvním tématem tak byla šikana a její pochopení, řešení a postupně se nabalovala další témata. Chtěla bych ale upozornit, že program zaměřený na šikanu chtějí školy vlastně bez ohledu na věk žáků – hraje me ho pro žáky od první třídy až po děti v pubertě, dokonce až po dospělé. Pochopitelně vždycky s ohledem na věk a zralost diváků,” konstatuje.

Šikana, kyberšikana, sexting...

Konečně právě námět šikany patří stále mezi nejvyhledávanější. Vedle něho ale roste poptávka po programu zaměřeném na kyberšikanu, hlavně děti na prvním stupni chtějí školy upozornit na nástrahy internetu. Tento program se podle J. Rosenové v poslední době proměňuje. Řeší hlavně otázky, na co si dát při pohybu ve virtuálním prostoru pozor, jak poznat, s kým skutečně děti prostřednictvím internetu komunikují, jestli se někdo nevydává

za jejich vrstevníky, součástí příběhu se už stává i umělá inteligence a rizika s ní spojená. „Snažíme se v této souvislosti dovést děti k poznání, jak důležité je důvěřovat rodičům a učitelům, a mluvit s nimi i o tom, co na internetu dělají, nakolik je třeba od mala rozvíjet kritické myšlení, co všechno a jak umělá inteligence dokáže předstírat a zkreslit,“ poznamenává.

Pro ty o něco starší mají připravený program zaměřený na sexting, nazvali ho Pozor, křehké! „Je to téma, ve kterém se odrážejí i problémy spojené s prvními vztahy a se zajištěním osobní bezpečnosti i v jejich rámci,“ vysvětluje J. Rosenová.

Jedno z představení, které dlouho připravovali a které nabízejí v posledních dvou letech, je zaměřeno i na komunikaci mezi rodiči a dětmi hlavně v době nastupující puberty. „Vždycky se ptáme dětí, kdy a zda by se s problémem svěřily dospělým. U žáků z prvního stupně s tím nebývá problém, ale mezi staršími je pak podstatná část těch, kteří s tím problémy mají. Proto jsme vytvořili představení s názvem Slyšíš mě?, kde se setkávají rodiče s dětmi a otevírají téma komunikace a v podstatě se nově učí do něho vstupovat,“ říká J. Rosenová.

Pomůžou granty

Programy, které Divadelta nabízí školám, v současnosti nemají ministerskou akreditaci. „Přestože to není věc, která by byla nezbytná, připravujeme se na podání žádosti o jejich akreditace, zjednodušilo by to školám možnost jejich financování,“ konstatuje umělecká vedoucí spolku. Pravdou je, že zatím je k tomuto kroku nic moc nenutilo, zájem o jejich představení je velký, termíny mají obsazeny. Se smíchem J. Rosenová poznamenává, že všichni jsou umělci a to se odráží i v jejich přístupu k administrativním náležitostem.

Pracuje se s emocemi

Hana Štefaňáková, speciální pedagožka a metodická prevence základní školy Integrál v Praze 2, říká, že Divadelta se zcela odlišuje od ostatních programů zaměřených na primární prevenci rizikového chování. „V rámci divadelního představení nejsou žáci pasivními diváky, mají v něm svou roli, aktivně vstupují do děje a ovlivňují ho. Spolu s herci hledají v příběhu okamžik, kdy by bylo lepší se zachovat jinak. Dětem se tato forma obvykle velmi líbí, rády přicházejí s nápady. Je výborné, že se samy stávají herci, že přebírají roli postav v příběhu a zkoušejí, jak se bude děj vyvíjet, když budou reagovat jinak, podle svého. Z hlediska primární prevence je to velmi účinná metoda, děti jsou vtaheny do děje, pracuje se s emocemi, žáci si příběhy a dopady různého chování pamatují, často si vzpomínají i po roce na jména jednotlivých postav,

Divadelní metafora posílání intimních fotografií. Z programu Pozor, křehké! (sexting, první intimní vztahy).

Nicméně upozorňuje, že v Praze už od zdejšího Centra primární prevence získala Divadelta potvrzení kvality, díky čemuž mohou školy žádat o granty od pražského Magistrátu, v jiných krajích podle ní podporují školy jejich zřizovatelé, někdy krajské úřady, existují programy na podporu primární prevence, Divadelta spolupracuje i s Nadačním fondem Albert nebo O2 Chytrá škola.

Učitelé jsou vítáni

Základem jednotlivých programů je interaktivita, což v důsledku také znamená, že nemůže jít o představení, jak je známe z počátků snah o primární prevenci, kdy se prostě naplnilo kino stovkami žáků z různých škol. Konečně, podle toho taky vypadaly výsledky a nepřiliš dobré hodnocení těchto akcí. Limitem pro Divadeltu je jedna, maximálně dvě třídy (podle velikosti) věkově a mentálně srovnatelných žáků,

rozhodně to není forma – sed' a poslouchej,“ zdůrazňuje.

Zvolené příběhy jsou podle ní jednoduché, pro děti pochopitelné, děti se v nich orientují, jde o problémy, které mohou znát ze svého života. Na druhé straně nejsou předvídatelné, musí se u nich přemýšlet.

„V naší škole se představení Divadelta účastní žáci od 1. do 9. třídy, vždycky ve věkově srovnatelných skupinách, spojujeme naše mikrotřídy tak, aby jich ve skupině nebylo víc než pětadvacet, aby měli všichni šanci se příběhu aktivně zúčastnit. Zejména starší děti mají zkušenosti s dramatizací při vyučování, používáme tuto metodu běžně, o to lépe pak vstupují do děje představení Divadelta,“ hodnotí H. Štefaňáková.

ve skupině by nemělo být více než 25 (jen výjimečně 30) dětí. „Školy, které nás zvou poprvé, někdy chtějí spojit na představení více tříd, více žáků, ale domlouvá se s nimi, že to není pro účinek pořadu výhodné. Když pak naši akci prožijí, uznávají, že náš ideál jedné třídy má skutečně význam,“ vysvětluje J. Rosenová.

Dodává, že rozhodně nechťejí z představení vylučovat učitele, naopak, jsou rádi, když se akce zúčastní, a někdy se stává, že se dokonce do jejího průběhu sami zapojí. „V průběhu našich 90 až 100 minut nemůžeme všechno vyřešit, jde spíš o to otevřít nejrůznější vrátka a témata a příběhy a je potřeba, aby na ně pak učitel mohl vhodným způsobem navázat a dotáhnout je. Snažíme se před představením s učiteli hovořit, vysvětlit, co mohou očekávat, a nabízíme jim možnost do příběhu v případě, že to budou považovat za vhodné, citlivě vstoupit. Když cítí, že by bylo dobře, kdyby do dialogu mezi herci a dětmi nějakou poznámkou zasáhli, mají tu možnost. Je to fajn, i děti ho pak vidí z jiného úhlu, než jak ho třeba znají z vyučovacích hodin, slyší jeho názor,“ poznamenává J. Rosenová.

Hledání jiných cest

Představení se obvykle účastní čtyři herci. Na „pódium“, tedy do prostoru před žáky přicházejí v neutrálním černém „civilním“ oblečení. Začínají dětem vysvětlovat, o co se bude v představení jednat, vtahují je do děje, ptají se jich na jejich názory už související s připraveným tématem. Otázky se kladou s možností odpovědi ANO–NE, kdo chce odpovědět ANO, postaví se. „Je to důležitá část akce, vidíme, jak děti reagují, jak jsou zvyklé komunikovat, žáci si při tom zvykají na nás, občas padne podle potřeby nějaký žertík, vždyť jsem říkala, že jsme klauni,“ směje se J. Rosenová s tím, že díky tomu dokážou velmi rychle navodit lehkou, přátelskou atmosféru. A z toho pak těží při navozování těžších témat při samotném představení. ▶

► To má pak pevnou formu bez ohledu na zvolený námět. „První jeho část, ve které vystupují pouze herci, končí špatně, obvykle velmi špatně. Dívku, která je objektem šikany, odvezou do nemocnice. V příběhu o sextingu na konci nevíme, jestli spáchala sebevraždu, nebo se o ni pokusila. Cílem této části Divadla Fórum je vyvolat v divácích stísněnost, nepříjemné pocity, lítost, naštvanost. To je pak spíše příměje spolupracovat v další části akce a účastnit se hledání jiných cest,“ popisuje J. Rosenová průběh představení.

Herci se opět vrací „v civilu“, jeden v roli průvodce, „jokera“, a kladou základní otázky: O čem příběh byl? Jaké emoce vyvolal, jak by se dal charakterizovat jednoduchými hesly? Co chtěl hlavní hrdina? Proč se mu to nepodařilo? A pak se příběh znovu otevírá za pomoci diváků a hledá se cesta, ve které bude úspěšný, aby se mu splnilo,

Při zastavení scény se pak baví s žáky, co jim vadilo, co by mohlo být jinak, jak jinak by se „ohrožená osoba“ mohla zachovat. A pak takto odlišné pojatou situaci jde přehrát žák, který se tak stává hercem, aktérem. „V těchto scénách improvizujeme a snažíme se je zahrát tak, jak by to probíhalo v běžném životě,“ vysvětluje J. Rosenová. Pak probírají s dítětem, které se stalo součástí hry, jak se v té roli a v přehrávané události cítilo, a ptají se i ostatních žáků, co si o navrženém řešení problému myslí, čeho si všimli, jestli byly reakce jednotlivých postav příběhu funkční. „Při tom se obvykle rozebíhá velmi zajímavý dialog,“ upozorňuje J. Rosenová. A poté hrají další scény hry s tím, že řešení, se kterým přišel žák, se stává její součástí, navazuje se na ně. „Chceme, aby děti viděly, že je možné najít řešení ve složitých situacích, vedeme improvizace tak, aby při tom zažilo úspěch.“

Herci vedou v rámci svých rolí dialog s dětmi – má se jeden z nich napít, aby se méně stydl, nebo ne? Z programu *Vadí nevadí* (jak říci alkoholu a jiným omamným látkám ne).

co chce. „Nevymýšlíme ale nereálný děj, nevstupují do něho nereálné postavy. Naopak, jde o příběh, kterému děti rozumějí, o kterém vědí, že ho mohou prožít. A dáváme jim možnost ho kdykoliv zastavit a poslat děj jinou cestou, změnit reakci. Při tom se stává divák hercem. Někdy se stane, že žáci nezareagují, nezastaví děj. Pak to uděláme sami a ptáme se – bylo to tak dobře? Co by bylo možné udělat jinak? Co by bylo efektivnější?“ říká J. Rosenová.

STOP, zastavte to!

Zdůrazňuje ale, že nehledají řešení problému prostřednictvím jakési nereálné náhody, nemění ani zásadně charakter postavy. Ze submisivního člověka se nemůže lusknutím prstu stát hrdina, který bude mít na všechno odpověď. Ale žáci vědí, že když nastane situace, kdy je jim nepříjemno, mohou vykřiknout STOP, tlesknout, zastavit příběh. „Když to dokážou stopnout při představení, pochopí, že to pak mohou udělat v podobné situaci i v životě,“ poznamenává v souladu se svou speciálněpedagogickou odborností J. Rosenová.

O čem ten dnešní příběh byl?

Příběhy, které Divadelta pro děti hraje, jsou postaveny na skutečných událostech, vycházejí z nich. Zejména starší žáci proto na závěr některých představení herci upozorňují, že v představení nakonec sice příběh dopadl dobře, bylo možné ho zastavit, pobavit se o situaci, rozmyslet řešení a další postup. Skutečný příběh ale probíhal tak, jak to viděli v první části představení. A nakonec ještě herci ukážou, jak dopadl, protože jeho skutečný účastník nezareagoval správně, efektivně. A ukázka tohoto špatného konce ještě zesiluje emoce žáků, kteří se představení účastní.

„Každý příběh je ale jiný, když hrajeme představení o vyrovnávání se s odchodem blízkého člověka, v našem příběhu je to dědeček, uzavíráme představení situací, kdy se po roce s úsměvem a s radostí vzpomíná, co krásného dítě s dědou zažilo,“ říká J. Rosenová.

V diskuzi po představení se obvykle hledá odpověď na otázku – o čem ten dnešní

příběh vlastně byl? Každý ho totiž může vidět trochu jinak. Někdy dostanou děti také možnost napsat vzkazy – vzkaz agresorovi i vzkaz utlačovanému...

I učitelé potřebují pomoci v neustálém boji proti vyhoření, poznamenává J. Rosenová. Dvě představení Divadelta jdou i tímto směrem, díky psychotherapeutickému vzdělání jednoho z členů skupiny k nim nabízejí i následný workshop. „Je zábavné, že učitelé leckdy reagují podobně jako děti, ale stejně jako ony jsou pak obvykle schopni zapojit se do následné debaty,“ hodnotí situaci.

Jako by zesmutněly

J. Rosenová potvrzuje, že děti se mění – situace okolo covidových opatření a pak válka na Ukrajině a neklid v dalších místech světa se odrážejí na psychické nestabilitě současných dětí. „Vidím to nejen při představeních ve školách, v rámci své praxe zdravotního klauna se soustřeďuji na pacienty psychiatrie. A právě naše školní akce vnímám jako skutečnou prevenci tomu, aby se žáci na psychiatrii nedostávali, aby tuto péči nepotřebovali. Je to ale téma, které přinášíme zejména dětem na druhém stupni, tedy pubertálním, eventuálně prepubertálním. Objevuje se výrazně ve dvou našich představeních – tím jedním je příběh o sextingu, který může vést až k pokusu o sebevraždu. Při opětovném přehrávání příběhu hledáme s žáky cesty, jak si neubližovat. Kromě toho hrajeme v představení Pět rad pro Bertu o zdravém životním stylu, což je příběh dívky, u které se rozjíždí bulimie a sebezpoškozování. Tam s žáky hledáme spouštěče těchto problémů a způsob, jak se jim vyhnout, jak zátěž zvládnout,“ poznamenává J. Rosenová.

Upozorňuje na určitý paradox – na jedné straně skutečně frekvence psychických problémů mezi dětmi roste (jako by zesmutněly, říká J. Rosenová), na straně druhé jsou podstatně ochotnější o tom mluvit. „Trochu mě děsí, že často těm nešťastným a utlačovaným postavám v našich příbězích rozumějí, že chápou jejich pocit bezvýchodnosti třeba včetně tendence k fatálnímu řešení,“ konstatuje. Je podle ní dobře, že vždycky ve skupině najdou jejich oponenty, kteří vidí, že je možné postupovat jinak, volit jiná řešení, jiné cesty, a daří se otevírat debaty nad těmito tématy. „Díky tomu končívají i tyto naše programy velmi pozitivně,“ tvrdí J. Rosenová.

Chválí metodiky prevence, s nimiž dlouhodoběji spolupracují a kteří pak společně s dalšími na jejich představení navazují. „Spoléhat jen na samotná představení, která jsou jakýmsi životem na nečisto, je málo, je potřeba zkušenosti a pozitivní emoce, které žáci prožijí, průběžně upevňovat. A to už je na škole, na učitelích a taky na rodičích,“ uzavírá J. Rosenová, umělecká ředitelka spolku Divadelta.